

8. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків / В. Кривошея. – К., 2004. – 391 с.
9. Кривошея В. Етнічний склад української козацької старшини (1648–1782) / В. Кривошея // Наукові записки : зб. серії “Політологія і етнологія”. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 37–45.
10. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини / В. Кривошея. – К., 2008. – 452 с.
11. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба 1727–1734 рр. / Б. Крупницький. – Аусбург, 1948. – 192 с.
12. Крупницький Б. Миргородський полковник Павло Апостол (1618–1678) / Б. Крупницький // Праці українського історико-філологічного товариства у Празі. – Прага, 1944. – Т. 5. – С. 42–46.
13. Крупницький Б. Біографія гетьмана Данила Апостола в німецькій журналі 1728 р. / Б. Крупницький // Наукові записки Українського Вільного університету. – Прага, 1942. – Т. 3. – С. 211–224.
14. Ксендзенко А. Гетьманская усыпальница Данила Апостола / А. Ксендзенко // Киевская старина. – 1887. – № 2. – С. 353–359.
15. Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий / А. Лазаревский // Русский архив. – 1875. – Т. 1, № 1. – С. 91–95.
16. Лебединська Т. Родовід та родинні зв'язки Апостолів (про Данила Апостола, гетьмана Війська Запорізького, його родину) / Т. Лебединська // Українська культура. – 2000. – № 2. – С. 32–33.
17. Маркевич М. История Малороссии : в 5 т. / М. Маркевич. – М., 1842. – Т. 2. – 642 с.
18. Модзалевский В. К родословной гетьмана Данила Апостола / В. Модзалевский // Киевская старина. – 1904. – № 12. – С. 140–142.
19. Сенютович-Бережний В. Герб гетьмана Данила Апостола / В. Сенютович-Бережний // Віра і культура. – 1954. – № 3. – С. 42–47.
20. Сенютович-Бережний В. Рід гетьмана Данила Апостола / В. Сенютович-Бережний // Батьківщина. – 1956. – № 11. – С. 25–31.

In the article an origin and domestic copulas of the Ukrainian hetman Danylo Pavlo is shown Apostle. Life of his descendants and domestic copulas of Apostles is reflected with other births of Hetmanshuna that time. Unknown facts are described from life of separate family of D.P. members. Apostle.

Key words: *Hetmanshuna, family, descendants, ancestors, domestic copulas, emperor, hetman.*

УДК (477. 86) : 378.6

ББК 63.3 (4 Укр) 52

Віталій Лотоцький

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД У СТАНІСЛАВІВСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ Й УЧИТЕЛЬСЬКІЙ СЕМІНАРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У статті висвітлюється проблема утворення, структури та практичної діяльності українських громад – товариств, які діяли в місцевій гімназії й учительській семінарії. Розкривається роль громад Станіслава в розвитку українського національного руху.

Ключові слова: *громада, Галичина, гімназія, Станіславів, семінарія, гурток.*

Утворення громад у Галичині стало важливою складовою в розвитку українського національного руху, що активізувався на початку 1860-х рр. під впливом національного відродження Наддніпрянщини та конституційних реформ у Габсбурзькій монархії. Відомі українські історики Ф.Стеблій, О.Середа, М.Мудрий, В.Пашук у ряді своїх досліджень розглянули ідеологічні засади й організаційний розвиток цього руху. Перші українофільські громади народовців відіграли вирішальну роль у перенесенні елементів української ідентичності, сформованих на підросійській Україні, на галицький ґрунт, у наближенні галицьких мовних норм до загальноукраїнських, поширенні новітньої української літератури й історичної свідомості на теренах Галичини. Молоде покоління намагалося гармонійно поєднати українську національну ідею із слов'янською, протистояти російському панславізму та сформулювало власну федеративну програму [14, с.379]. Однак про громади в гімназії й учительській семінарії м. Станіславів, що були складовою українського національного руху другої половини ХІХ ст.,

писалося фрагментарно й узагальнено. Ця стаття є спробою більш детально відтворити події, пов'язані з утворенням і діяльністю учнівських громад міста.

Австрійські реформи 1860-х рр. загалом й у сфері освіти зокрема закріплювали за русинами-українцями статус “неісторичного народу”. Українське шкільництво було приречене на повну залежність, у той час, коли полякам створювалися сприятливі умови для національно-культурного розвитку й для здобуття освіти. Цьому становищу сприяли й крайовий закон про викладову мову середніх і народних шкіл та організаційний статут крайової шкільної ради, прийняті в 1867 році. Згідно з ним, польська мова стала обов'язковою в усіх школах краю. У 1869 р. мовним розпорядженням було сполонізовано адміністрацію краю, а в 1871 – університет. Керівні посади в краї займали поляки, роль української інтелігенції була майже непомітною. Культурно-просвітня робота серед населення тільки починалася [8, с.21].

За умов лібералізації суспільного устрою Австрійської імперії 1860–1870-х рр. виник ґрунт для більш широкого розвитку українофільства в Галичині. Зокрема, у м. Станіславів у місцевій гімназії, яка будучи польсько-німецькою школою, з 1784 р. отримала статус міської гімназії з п'ятикласною формою навчання, у 1860-х роках була створена таємна учнівська організація – “Громада” [6, с.188]. Гуртківці мали на меті проведення національно-культурної роботи серед української молоді, яка навчалася в гімназії. Одним з організаторів гуртка був Остап Терлецький (1850–1902) – відомий галицький громадсько-політичний діяч, історик, публіцист. Перші збори громадівців відбулися восени 1865 р. в околиці Станіславова, на березі річки Бистриця. На зборах виступав Володимир Навроцький, який звернув увагу присутніх на необхідність збирати й вивчати народні звичаї, традиції, обряди та інші фольклорні матеріали, популяризувати рідну історію, мову, літературу. Ці заходи, на його думку, повинні були сприяти кращому пізнанню самобутності та національних прагнень русько-українського народу [15, с.164–165].

Традиційно дослідники вказували, що народовецька громада в Станіславові почала діяти в 1865 р., очевидно, маючи на увазі те, що на той час вона набула чіткої внутрішньої організаційної структури. Проте перші згадки про Станіславівську громаду (правда, нечисленну) зустрічаються ще із січня 1863 р. (сам О.Терлецький визнавав, що в Станіславові вже тоді існувала невелика громада) [14, с.383]. Ключовою постаттю в заснуванні народовецького руху в Станіславові був молодий учитель Омелян Гороцький, що підтримував регулярні тісні контакти з львів'янами. По суті Станіславівська громада була заново заснована восени 1865 р. (того ж року було перезасновано й Львівську громаду) за ініціативою львівського семінариста О.Непоправного та місцевих гімназистів О.Терлецького та В.Навроцького [14, с.383].

У 1865–1867 рр. учасники громадівського гуртка видавали рукописну газету “Зірка”, писарем і редактором якої був О.Терлецький [4, арк.5–20]. Допомігав йому Володимир Навроцький, який одночасно писав статті під псевдонімом В.Небиловця. Так, в одному з рукописних номерів газети була опублікована стаття краснавчого характеру В.Небиловця “Місто Калуш” [13, с.20–21].

Громада в Станіславівській гімназії, як і народовські громади в Галичині, мала свою структуру, статут, керівні органи. При вступі до громади складалась урочиста присяга. Причому єдиного тексту присяги не було. Члени громад дотримувалися суворої таємниці про їх існування для того, щоб уникнути нагляду чи переслідування з боку адміністрації навчального закладу та поліції. Водночас прийняття в громаду сприймалося як вступ до козацького лицарського ордену: самі громадівці називали себе козаками, вважали себе “братами”, старалися одягатися в козацький одяг і поводитись у щоденному житті так, як би це робили козаки. Саме козацький стрій був тією наочною ознакою, що відрізняла “своїх” від “чужих” і дозволяла провести своєрідні межі своєї національної спільноти [14, с.384].

У рукописній праці “Спомин про громаду станіславців в роках межі 1867–1877” Роман Заклинський звертає увагу на історико-краєзнавчу спрямованість громади. Автор зазначав, що під час засідань по черзі кожен з громадівців виступав із рефератом, який стосувався в основному історичної чи літературної тематики. У своїй бібліотеці молоді громадівці мали періодичні видання, історичну літературу, серед якої були, зокрема, історичні праці львівського дослідника І.Шараневича, етнографічні, літературні видання та інші матеріали [2, арк.1–23]. О.Терлецький пригадував, що “коли з’явився в Станіславі один екземпляр історичної поеми Т.Шевченка “Гайдамаки”, то буквально за декілька днів його майже на шматки рознесли” [10, с.50].

Протягом 1870–1880-х рр. серед українських діячів М.Драгоманов намагався найбільше заохочувати до краєзнавчих досліджень галичан, зокрема, після особистого знайомства з ними в 1875-х рр. у м. Станіславів. Традиції студентської громади підхопив під впливом М.Драгоманова відомий фольклорист і громадський діяч Мелітон Бучинський (1847–1903) [5, с.82–83]. У кінці 60-х – на початку 70-х рр. XIX ст. ним було записано близько тисячі фольклорних і етнографічних матеріалів у різних населених пунктах на Прикарпатті. М.Бучинський був організатором збирання історичних пісень краю, які ввійшли до збірок українських пісень, виданих В.Антоновичем і М.Драгомановим [7, с.36–37].

Активізації народознавчої діяльності серед українського населення краю сприяло створення в 1877 р. у м. Станіславів філії культурно-освітнього товариства “Просвіта”, яке очолив викладач гімназії Євген Желехівський (1844–1885). Саме він виступив ініціатором створення в навколишніх селах читалень, де мали можливість виступати з доповідями з історії України, краєзнавства, літератури члени новоутвореного товариства [2, арк.4–5].

Важливим напрямом діяльності громадівців у другій половині XIX ст. було поширення серед галицької інтелігенції історичних знань про Україну. Виникла потреба все більше вводити вітчизняні історичні дослідження в шкільні підручники гімназій, написання та видання популярної історичної літератури. До цієї роботи долучилися, крім професійних істориків, викладачі гімназій, які поєднували педагогічну роботу й історико-краєзнавчі дослідження [5, с.85]. Значних здобутків у цьому плані досяг Василь Ільницький (1823–1895), що працював викладачем у Станіславівській і Тернопільській гімназіях, згодом директором Львівської академічної української гімназії, а також головою комісії з підготовки та написання шкільних підручників при крайовій шкільній раді [9, с.511–512]. Він написав низку історично-наукових розвідок під псевдонімом “Денис з-над Дністра”, а також багато досліджень з географії, історичну драму “Настя”, опублікував значну частину праць з історії, археології та дипломатії [12, с.653–655].

70–80-ті роки XIX ст. позначилися активізацією інтелігенції в українському національному русі. Це інтенсифікувало, радикалізувало політичне життя краю. Під впливом М.Драгоманова в Галичині згуртувалося вузьке коло представників молодого покоління, до якого, зокрема, належали Іван Франко, Михайло Павлик, Володимир Навроцький, у спілці з ним почало європеїзувати галицьких русинів. Ця група започаткувала радикальну течію в суспільному житті Галичини й м. Станіславів зокрема.

Привертає увагу учнівський гурток, який діяв у 1889–1890 роках у Станіславівській гімназії і мав назву “Поступ”. Інформація про його існування збереглася в архівних документах і спогадах письменників Д.Лук’яновича та М.Яцкова, що входили до нього. Організаторами гуртка були В.Будзиновський і М.Савіцький. Згодом його очолив учень 6-го класу Денис Лук’янович. До складу товариства входило близько 30 учнів гімназії та декілька – з реальної школи, а також з учительської семінарії. Учасники товариства підтримували стосунки із залізничниками м. Станіславів, гімназистами Коломиї, Стрия, Львова, Тернополя. З гуртком підтримував зв’язки Василь Стефаник,

який тоді навчався в Коломийській гімназії. До товариства входили також учні-поляки [11, с.133].

На початку 1889 р. почалася практична діяльність гуртка. Перші збори його учасників проводилися під приводом навчання співу. З вересня 1889 р. таємні збори відбувалися на квартирі Є.Косевича, куди переїхав Д.Лук'янович. Під час зборів гуртківці знайомилися з творами письменників і готували доповіді на різні теми: Д.Лук'янович – “Про походження людини”, Є.Косевич – “Про народні пісні”, М.Яцків – “Життя і творчість Воробкевича” та інші. Після обговорення й дискусій з приводу доповідей Д.Лук'янович роздавав гуртківцям книжки. Під час наступних зборів кожний учасник був зобов'язаний розповісти зміст прочитаної книжки. Літом 1889 р. Д.Лук'янович їздив до Львова, де за допомогою М.Павлика й І.Франка придбав книги та періодику. З протоколів слідства дізнаємося, що учасники гуртка читали радикальний журнал “Народ”, який видавали І.Франко та М.Павлик, твори М.Драгоманова, І.Франка, М.Павлика, народовські газети “Діло”, “Зоря”, “Батьківщина”, літературу видання товариства “Просвіта”, бібліотеки Є.Олесницького та інші.

Важливе місце в діяльності громад у Галичині займало проведення декламаторських вечорів, куди інколи запрошували ширшу публіку. Часто такі заходи були присвячені річниці смерті Тараса Шевченка. На вечорах зачитувалися доповіді, особливо якщо мали прийти учні, які ще не були залучені в громадівський рух [14, с.385–386]. Так, у березні 1890 р. учасники гуртка Станіславівської гімназії взяли активну участь в організації вечора, присвяченого роковинам смерті Т.Шевченка. Частину зібраних коштів з розповсюджених квитків було передано на підтримку видання журналу “Народ”. На вечорі 31 березня 1890 р. у Станіславові виступив І.Франко. Після цих зборів дирекція гімназії отримала донос, що між учнями 5–7-х класів ведуться антирелігійні та ворожі щодо існуючого ладу розмови. Розслідуванням негайно зайнялися директор і два ксьондзи-катехіти. На квартирі Д.Лук'яновича було зроблено обшук і допитано 38 учнів. Вивчивши зібрані матеріали справи, керівництво гімназії вирішило на вчительській нараді 4 червня 1890 р. покарати учасників гуртка. Згідно зі звітом дирекції від 6 червня, крайова шкільна рада виключила тимчасово з тамтешнього закладу учнів: Дениса Лук'яновича із 6-го класу, Євгена Косевича, Купріяна Волянського, Петра Пітулея з 5-го класу, а також Зіновія Гординського й Михайла Яцкова із 4-го класу за “проголошування на постійних спільних сходинах ідей, ворожих існуючому суспільному ладу і таких, що свідчать про їх релігійну та моральну розбещеність, залишаючи за собою право надалі загострити цю дисциплінарну кару” [1, арк.6]. Проте остаточне вирішення цієї справи взяли на себе крайові власті Галичини, що притягнули найбільш активних членів до судової відповідальності. Розглядом справи займався львівський крайовий карний суд, який вивчав тільки особливо важливі справи. У результаті судового процесу учні Д.Лук'янович, К.Волянський, Є.Косевич були засуджені до різних термінів ув'язнення, інші учасники учнівського гуртка покарані рішенням дирекції гімназії [11, с.653–655].

Інтерес до вивчення своєї історії, мови та культури був і серед учнів державної вчительської семінарії міста Станіславів, яку було відкрито в 1871 р. з метою збільшення вчительських кадрів, особливо для початкових шкіл [24, с.190]. Так, у 1894 р. Юрій Шлемко, який прийшов на навчання з Коломийської гімназії, писав, що декларований утравквізм (двомовність) учительської семінарії можна було спостерігати тільки на деяких предметах, проте в цілому семінарія мала польський характер. Наприклад, польський професор З.Євтковський ділив учнів-кандидатів на дві категорії: з білим піднебінням (поляки) і чорним піднебінням (русини). На уроках німецької мови професор практично викладав польську. Серед тих, хто поширював українофільські настрої, був катехит о. І.Порайко. Ю.Шлемко, порівнюючи Станіславівську гімназію з Коломийською, відзначав: “В Станіславові не було того доброго звичаю, як у Коломиї, де

учні ходили до школи в національному одязі” [3, арк.1]. До цих умов ще додавалися й односторонні виклади з історії та географії. Ю.Шлемко писав: “Богдан Хмельницький в очах польського професора – якийсь бандит, козаки – “дикарі”, а польський селянин стоїть культурно багато вище від українського” [3, арк.2]. Отже, є підстави говорити про дискримінацію та утиски української молоді в Станіславській семінарії.

За цих умов між семінаристами-українцями виник у 1896 р. таємний гурток “Товариство завзятців”, яке пізніше було перейменовано в “Товариство на статутах”, що поставило завдання ширити українську національну свідомість. Засобами для досягнення цієї мети були добірна бібліотека, часописи, відчити, спільне читання історичних творів, дебати, екскурсії, розмови, продаж українських книжок тощо. Головними авторами творів, з яких черпали й ширили національні думки, були Т.Шевченко, М.Драгоманов, І.Франко.

Члени гуртка винаймали кімнату за 12 австрійських крон на місяць, де проживав один з його учасників. На столі в кімнаті стояв бюст Т.Шевченка. Кожний новий учасник клав руки на бюст, а голова гуртка читав присягу, у якій йшлося про те, що кожен з учасників завжди буде діяти чесно, навіть тоді, коли б довелось терпіти, не зрадить нікого, інакше чекає на нього помста. Одними з ініціаторів створення цього гуртка були Володимир Герасимович, Юрій Шлемко, Микола Колопенюк, Петро Бойчук, Стефан Єворовський, Михайло й Микола Данилюки та Олексій Маєвський (останнього виключили з Коломийської гімназії за радикалізм). Для того, щоб новий член вступив до гуртка, його повинен був хтось із дійсних членів підготувати й поручитися за нього [3, арк.2–3].

Важливу роль у таємному гуртку відіграв професор гімназії Роман Заклинський. Хоча він і не ходив на засідання, проте знав, що на них відбувається, давав поради членам товариства в критичні моменти та книжки із своєї бібліотеки [3, арк.4]. Визначаючи характер товариства, Ю.Шлемко зазначав: “Не потребую й додавати, що “Товариство завзятців” не мало антидержавного характеру. Але це була не тільки романтика!” [3, арк.8].

Таким чином, діяльність українських гуртків у гімназії та вчительській семінарії Станіславова була складовою частиною українського національного відродження другої половини XIX ст. Незважаючи на нечисленний склад (від 5 до 30 осіб), гуртки-громади виховували нове покоління національно-свідомих українських діячів, що відіграли важливу роль у формуванні та піднесенні національного руху не тільки в місті, а в Галичині загалом. Завдяки практичній діяльності громад відбувалося поширення новітньої української літератури. Збори молодіжних об’єднань мали науково-просвітній характер і сприяли формуванню національної свідомості їх учасників. Головне завдання, яке ставили перед собою учасники громад, було ознайомлення народу з наявними політичними питаннями з метою викликати в народі інтерес до суспільних і національних проблем.

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. 292, оп. 1, спр. 99. – 9 арк.
2. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 309, оп. 1, спр. 1359. – 11 арк.
3. ДАЛО, ф. 779, оп. 1, спр. 75. – 8 арк.
4. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 205, спр. 2. – 15 арк.
5. Гаврилів Б. Галицьке краєзнавство. Ч. 1 : Історичні дослідження на Прикарпатті в XIX – поч. XX ст. / Богдан Гаврилів ; [наук. ред. В. Грабовецького]. – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство “ВІК”, 1997. – 165 с.
6. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова). З найдавніших часів до початку XX століття / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 303 с.
7. Драгоманов М. Австро-угорські спомини (1867–1877) / Михайло Драгоманов. – Л., 1889. – 106 с.
8. Івано-Франківська (Станіславівська) українська державна гімназія / [Береговський З., Грицишин М., Дейчаківський І. та ін.] ; під ред. Б. Ступарика. – Івано-Франківськ, 2000. – 352 с.

9. Кравців Б. Літературна Станіславщина / Б. Кравців // Альманах Станіславської землі : у 3 т. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 508–518.
10. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії : нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 199 с.
11. Мельничук Я. Таємний учнівський... / Я. Мельничук // Жовтень. – 1966. – № 9. – С. 133–135.
12. Підпечарський Ю. о. Василь Ільницький – священик, педагог і письменник / Ю. Підпечарський // Альманах Станіславської землі : у 3 т. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 653–655.
13. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська / Володимир Полек. – Л., 1994. – С. 89.
14. Середа О. Громади ранніх народівців у Східній Галичині (60-і роки XIX століття) / Остап Середа // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2001. – Вип. 9 – С. 379–392.
15. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. / О. Терлецький // Літературно-науковий вісник. – Л., 1903. – Т. 24, кн. 12. – С. 164–167.

The problem of education, structure and practical activity of Ukrainian communities is illuminated in the floor – societies which operated in a local gymnasium and teaching seminary. The role of communities of Stanislaviv opens up in development of Ukrainian national motion.

Key words: society, Galychyna, gymnasium, Stanislaviv, seminary, group.

УДК 572.9:631.2
ББК 63.5 (4 Укр)

Маріанна Бацвін

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКТИВНИХ ТИПІВ ГОСПОДАРСЬКИХ БУДІВЕЛЬ ОПІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ XIX – у 30-х рр. XX ст. (на матеріалах Рогатинського та Галицького районів)

У статті мова йде про особливості конструктивних типів господарських будівель Опілля наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст. на матеріалах Рогатинського та частково Галицького районів. Життя кожної родини було пов'язане з матеріальною культурою, яка, у свою чергу, відображала в собі господарську діяльність. Характер і кількість господарських будівель двору завжди були безпосередньо пов'язані із соціально-економічним станом господарства. Нині проблема комплексного вивчення господарських споруд на Опіллі в 90-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. залишається малодослідженою. Призначення означених споруд і техніка будівництва викладені в цій праці.

Ключові слова: стодола, комора, пивниця, стаїна, обора, криниця, вулик.

Давні хліборобські традиції українського селянства знайшли своє відображення в різних сферах життя народу, його матеріальній і духовній культурі. Важливе місце в пізнанні цих традицій займає народна архітектурна спадщина й, передусім, будівлі, що безпосередньо були пов'язані з хліборобською справою. Від характеру заняття мешканців залежали форми та розміри, кількість господарських будівель у садібі. Господарські будівлі на Опіллі поділялися на будівлі для зберігання продуктів землеробства, для худоби, для схову сільськогосподарського інвентаря. З давніх часів обов'язковою приналежністю двору було житло, ями для зберігання зерна та продуктів харчування і спеціальний загін для худоби. У пізніші часи деякі з них втратили своє застосування (ями на зерно, загін для худоби), а на їх місці з'явилися наземні комори, а також хліви для худоби [19, с.238]. З колективізацією тридцятих років і процесом розкуркулення селяни втратили землю, а з нею і господарська діяльність занепадає. Утрачають свою актуальність і господарські споруди. Основним завданням сьогодні є те, щоб на основі польових досліджень описати конструктивність і призначення господарських та виробничих споруд і дати відповідну характеристику.

Саме тому актуальність теми зумовлюється й тим, що нині проблема комплексного вивчення господарських і виробничих споруд на Опіллі в 90-х рр. XIX – 30-х рр. XX ст. малодосліджена. У зв'язку із цим, постала потреба вивчити й узагальнити знання про особливості будівництва та означити їх етнокультурну характеристику. Тому